

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Vermilion Energy Netherlands B.V.
Postbus 71
8860 AB HARLINGEN

Datum 6 juli 2021
Betreft Instemmingsbesluit Grouw en Rauwerd

Instemmingsbesluit

1. Inleiding

Op 17 juli 2020 heeft de minister van Economische Zaken en Klimaat (hierna: de minister) een aanvraag ontvangen van Vermilion Energy Netherlands B.V. te Harlingen (hierna: Vermilion), om in te stemmen met een actualisatie van het winningsplan Grouw-Rauwerd. Dit winningsplan behoeft op grond van artikel 34, derde lid, van de Mijnbouwwet (hierna: Mbw) instemming van de minister.

Het winningsplan Grouw-Rauwerd betreft de gasvelden Grouw en Rauwerd. De gasvelden liggen binnen het gebied van de winningsvergunningen Leeuwarden (Stcrt. 1969, nr. 46) en Oosterend (Stcrt. 1985, nr. 84). De gasvelden liggen geografisch gezien in de provincie Fryslân, binnen de grenzen van de gemeenten Leeuwarden en Súdwest Fryslân en het verzorgingsgebied van het Wetterskip Fryslân.

Vanaf 1982 wordt gas geproduceerd uit het gasveld Grouw en vanaf 1988 uit het gasveld Rauwerd. De productie uit beide gasvelden is in 2012 tijdelijk gestopt. De vorige winningsplannen beschreven een winning tot 2014 respectievelijk tot 2019. De reden van de actualisatie van het voorliggende winningsplan, waarin beide gasvelden zijn samengevoegd, is om herstart van de productie uit de gasvelden Grouw en Rauwerd mogelijk te maken uit de bestaande putten. Er zijn géén nieuwe boringen gepland in de gasvelden in dit winningsplan.

Vermilion verwacht in totaal maximaal 1375,8 Nm³ te kunnen winnen, waarvan 146,8 miljoen Nm³ vanaf 1 januari 2020. Vermilion geeft in het winningsplan een verwachte productieduur aan van 10 jaar met een einddatum in 2030.

De voortzetting van de gaswinning vereist tevens een actualisatie van de bodemdalingsprognoses en een seismisch risicoanalyse (SRA).

Directoraat-generaal Klimaat en Energie

Directie Warmte en Ondergrond

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)

F 070 378 6100 (algemeen)

www.rijksoverheid.nl/ezk

Behandeld door

10.2.e

T 070 379 10.2

10.2.e@minezk.nl

Ons kenmerk

DGKE-WO / 20326092

Uw kenmerk

Bijlage(n)

2. Beleid gaswinning in Nederland

DGKE-WO / 20326092

In de brief van de minister aan de Tweede Kamer van 30 mei 2018 (Kamerstukken II 2017-18, 33529, nr. 469) over gaswinning uit de kleine velden en de energietransitie, legt het kabinet de prioriteit bij een zo snel mogelijke overgang naar duurzame energie. Zolang het nodig is wil het kabinet aardgas uit de kleine velden winnen, waar en voor zover dit veilig kan. Hoewel in de gebouwde omgeving stevig ingezet wordt op het geleidelijk afbouwen van het gebruik van aardgas, blijft aardgas de komende decennia essentieel voor de Nederlandse energievoorziening. De Nederlandse energievoorziening is op dit moment nog voor meer dan 90% afhankelijk van fossiele brandstoffen (olie, gas, steenkool) en aardgas voorziet in ruwweg 40% van onze primaire energiebehoefte. Aardgas is de fossiele brandstof met de minste CO₂-uitstoot en dus het minst belastend voor het klimaat. In de overgang naar duurzame energie, blijft aardgas de komende decennia nodig voor de industrie, voor het verwarmen van een groot deel van de huizen en voor het in stand houden van een betrouwbare elektriciteitsvoorziening. Het kabinet geeft voorkeur aan gaswinning uit de Nederlandse kleine velden, zowel op land als op zee, boven import van gas uit het buitenland, als de risico's klein zijn en er geen veiligheidsvraagstuk aan de orde is. Dit is beter voor klimaat, werkgelegenheid, economie, behoud van kennis van de diepe ondergrond en aanwezige gasinfrastructuur. Tevens remt productie in eigen land de toenemende importafhankelijkheid van andere landen. De minister heeft dit laatstelijk toegelicht in de brief aan de tweede Kamer van 30 maart 2020 (Kamerstukken 2019-2020, 32813, nr. 486).

3. Juridisch kader en voorbereidingsprocedure

3.1 Mijnbouw wet- en regelgeving

Het verlengen van de productieduur van een winningsplan moet worden getoetst aan de Mbw en de daarop gebaseerde regelgeving. De artikelen 34, 35 en 36 van de Mbw en artikel 24 van het Mijnbouwbesluit vormen het juridisch kader waaraan de aanvraag wordt getoetst. De minister toetst een winningsplan aan artikel 36 van de Mbw. Welke procedure wordt gevolgd wordt beoordeeld aan de hand van artikel 34 van de Mbw. De artikelen worden hieronder kort uitgelegd.

Artikel 36, eerste lid van de Mbw bepaalt dat de minister zijn instemming geheel of gedeeltelijk kan weigeren of daaraan voorschriften of beperkingen kan verbinden, indien dat gerechtvaardigd wordt door één van de volgende belangen:

- de veiligheid van omwonenden, of het voorkomen van schade aan gebouwen of infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan,
- het belang van planmatig gebruik of beheer van delfstoffen, aardwarmte of andere natuurlijke rijkdommen, waaronder grondwater met het oog op de winning van drinkwater, of mogelijkheden tot het opslaan van stoffen
- de nadelige gevolgen voor het milieu,
- de nadelige gevolgen voor de natuur.

Artikel 34, vierde lid, onder b van de Mbw bepaalt dat afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht (hierna: Awb) van toepassing is op de te volgen

procedure, tenzij de wijziging van ondergeschikte aard is, omdat zij niet leidt tot een andere beoordeling van:

- de effecten van de wijze van winning, alsmede daarmee verband houdende activiteiten,
- de effecten van bodembeweging als gevolg van de winning en de maatregelen ter voorkoming van schade door bodembeweging en
- de risico's voor omwonenden, gebouwen en infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan.

DGKE-WO / 20326092

3.2. Voorbereidingsprocedure

Dit instemmingsbesluit van de minister met het ingediende geactualiseerde winningsplan Grouw-Rauwerd is voorbereid met de reguliere procedure uit Hoofdstuk 4 van de Algemene wet bestuursrecht omdat het een wijziging van ondergeschikte aard betreft. De wijziging leidt niet tot een andere beoordeling van de effecten en risico's, dan de beoordeling van de winningsplannen Grouw en Rauwerd uit 2012. De minister motiveert dit verder in hoofdstuk 6 van dit besluit.

In de Mbw is opgenomen dat over een aanvraag advies moet worden ingewonnen over een winningsplan of een gewijzigd winningsplan. De minister heeft op grond daarvan advies gevraagd over de aanvraag aan:

- de inspecteur-generaal der mijnen (Staatstoezicht op de Mijnen, hierna: SodM) (artikel 127, eerste lid, sub b van de Mbw),
- TNO-AGE (hierna: TNO) (artikel 123, tweede lid van de Mbw),
- de Technische commissie bodembeweging (hierna: Tcbb) (artikel 35, tweede lid van de Mbw) en
- de betrokken decentrale overheden (artikel 34, vijfde lid van de Mbw).

Belanghebbenden die het niet eens zijn met dit besluit kunnen daartegen bezwaar maken. Meer informatie over het indienen van bezwaar staat onderaan dit besluit.

4. Adviezen

De volgende adviseurs hebben advies gegeven over de aanvraag:

- TNO heeft op 15 oktober 2020 advies uitgebracht (kenmerk: AGE 20.088).
- SodM heeft op 20 oktober 2020 advies uitgebracht (kenmerk: ADV-6573/20250832).
- De Tcbb heeft op 29 december 2020 advies uitgebracht (kenmerk: TCBB/20338025).
- Het college van gedeputeerde staten van de provincie Fryslân heeft op 9 maart 2021 advies uitgebracht (kenmerk: 01850217).
- Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Súdwest-Fryslân heeft op 4 maart 2021 advies uitgebracht (kenmerk: U21.001001).
- Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Leeuwarden heeft op 2 maart 2021 advies uitgebracht (kenmerk: Z232411-2021).
- Het bestuur van het Wetterskip Fryslân heeft bij brief van 9 maart 2021, door de minister ontvangen op 31 maart 2021 advies uitgebracht (kenmerk: WF-7756).

Naast de aanvraag van Vermilion hebben de betrokken decentrale overheden ook de adviezen van SodM, TNO en de Tcbb ontvangen en het concept instemmingsbesluit van de minister.

5. De aanvraag: feiten en berekeningen

De gaswinning vindt plaats volgens een winningsplan waarmee de minister heeft ingestemd. In een winningsplan worden onder meer gegevens opgenomen over de verwachte hoeveelheid gas die in totaal gewonnen kan worden en hoe lang de gaswinning gaat duren. Ook de effecten op de omgeving worden in een winningsplan beschreven.

Hieronder wordt op hoofdlijnen beschreven wat Vermilion in de aanvraag heeft opgenomen. Daarna volgen de adviezen van SodM, TNO en de Tcbb over de gepresenteerde feiten en berekeningen en de adviezen van de decentrale overheden voor zover zij betrekking hebben op de feiten en berekeningen. De beoordeling van de aangevraagde herstart van de productie van de gaswinning en de effecten daarvan op de omgeving, worden in hoofdstuk 6 besproken. Adviezen ten behoeve van deze beoordeling door de minister komen ook in hoofdstuk 6 aan de orde.

5.1 Productieduur en productievolume

De aanvraag

Vermilion geeft aan dat de reden voor de indiening van het winningsplan is de gasvelden Grouw en Rauwerd opnieuw in productie te nemen waarvoor een actualisatie van de winningsplannen noodzakelijk is. Voorheen golden voor de gasvelden Grouw en Rauwerd twee aparte winningsplannen. In het voorliggende geval zijn deze samengevoegd tot één winningsplan. Vermilion vraagt om verlenging van de productieduur tot en met 31 december 2030. Vermilion geeft aan dat er geen sprake is van bestaand of voorzien overig gebruik van de diepe ondergrond ter plaatse.

Advies TNO

De verwachte maximale totale productie is 147 miljoen Nm³. TNO acht het voorgestelde productiescenario voor het Grouw-Rauwerd gasveld realistisch.

Advies SodM

SodM geeft aan dat de productie van de Grouw en Rauwerd gasvelden in 2012 tijdelijk is stopgezet en dat Vermilion de gaswinning uit deze gasvelden wil herstarten met de bestaande putten. SodM stelt vast dat de beide velden met elkaar in contact staan en daarom één voorkomen vormen. De bestaande winningsplannen zijn inmiddels in tijd verlopen en een actualisatie is nodig om de herstart mogelijk te maken. SodM adviseert om een maximaal volume van 147 miljoen Nm³ aan te winnen gas, voor een periode van 10 jaar, op te nemen als voorschrift bij een eventuele instemming.

5.2 Bodembeweging

Gaswinning in de diepe ondergrond kan bodembeweging tot gevolg hebben. Bodembeweging laat zich onderverdelen in bodemdaling en bodemtrilling. De aanvraag om instemming met een winningsplan of een gewijzigd winningsplan bevat altijd een onderzoek naar de bodemdaling en bodemtrilling die veroorzaakt kunnen worden. Alvorens de effecten van de verwachte bodembeweging te

kunnen beoordelen is het noodzakelijk om vast te stellen of de gepresenteerde verwachtingen in de aanvraag reëel zijn.

DGKE-WO / 20326092

5.2.1 Bodemdaling

Door gas te winnen daalt de druk in het gesteente waar het gas in zit opgesloten. Door de drukdaling zal deze gesteentelaag onder het gewicht van de erboven liggende lagen wordt samengedrukt. Dit wordt ook wel compactie genoemd. Doordat de gesteentelagen boven het gasveld mee dalen, ontstaat aan het aardoppervlak een bodemdalingskom. Hoe groot en hoe diep die bodemdalingskom is, wordt berekend met de Geertsema en Van Opstal-methode en wordt gecontroleerd en nagerekend door TNO.

Aanvraag

Vermilion geeft aan dat de reeds tot stand gekomen bodemdaling door gaswinning (tot 1 januari 2020) boven de Grouw en Rauwerd gasvelden minder dan 4 cm bedraagt op het diepste punt. De additionele bodemdaling door herstart van de winning zal minder dan 2 cm zijn. Hierdoor komt de uiteindelijke verwachte maximale bodemdaling door gaswinning uit het gasveld Grouw-Rauwerd op 5 cm.

Advies TNO

Het overgrote deel van het gas in de Grouw en Rauwerd gasvelden is al gewonnen en daarom heeft het overgrote deel van de bodemdaling door gaswinning ook reeds plaatsgevonden. De bodemdaling bedraagt op dit moment 4 cm op het diepste punt.

TNO beoordeelt dat de door Vermilion gekozen modelparameterwaardes reëel zijn. TNO heeft een controleberekening uitgevoerd en komt, net als Vermilion, uit op een nog te verwachten bodemdaling van minder dan 2 cm. Wanneer de invloed van de omliggende gasvelden wordt meegenomen zal de uiteindelijke samengestelde maximale bodemdaling op 5 cm uitkomen.

Advies SodM

SodM stelt vast dat TNO een controleberekening heeft uitgevoerd waaruit blijkt dat de maximaal te verwachten totale bodemdaling door de gaswinning uit de Grouw-Rauwerd gasvoorkomens na 2020 minder dan 2 cm is. SodM verwacht geen nadelige gevolgen van de toekomstige bodemdaling van minder dan 2 cm als gevolg van de herstart van de gasproductie in de Grouw en Rauwerd velden. SodM onderschrijft dat de totale samengestelde bodemdaling boven Grouw-Rauwerd, veroorzaakt door alle gaswinningen in dit gebied, maximaal 5 cm zal zijn.

Advies Wetterskip Fryslân

Het Wetterskip onderschrijft de conclusies van TNO, SodM en Tcbb dat de reeds tot stand gekomen bodemdaling door gaswinning (tot 1-jan-2020) boven de Grouw en Rauwerd gasvelden minder dan 4 cm bedraagt op het diepste punt, dat de additionele bodemdaling door herstart van de winning minder dan 2 cm zal zijn en de samengestelde maximale bodemdaling op 5 cm uitkomt. De zeer beperkte toename van de bodemdaling, mede gelet op de aanwezige autonome bodemdaling, is niet zodanig dat dit voor het waterbeheer complicaties oplevert en een negatief advies op het instemmingsbesluit rechtvaardigt.

5.2.2 Bodemtrilling

Om het risico op bodemtrilling door gaswinning te bepalen wordt door de operator een seismisch risicoanalyse uitgevoerd op grond van de tijdelijke leidraad 'Methodiek voor risicoanalyse omtrent geïnduceerde bevingen door gaswinning' (hierna: SRA). De SRA methodiek is niet beperkt tot de 'seismische hazard' (seismische dreiging), maar bepaalt het daadwerkelijke seismische risico (effecten voor omwonenden op basis van veld-specifieke eigenschappen en geeft een richtlijn voor maatregelen die passend zijn bij de risicocategorie die uit de analyse volgt. Op grond van de SRA wordt een gasveld geclassificeerd in één van de drie risicocategorieën: categorie I, categorie II of categorie III. Hierbij is het risico op schade als gevolg van een beving in risicocategorie I kleiner dan in risicocategorie II en in risicocategorie II weer kleiner dan in risicocategorie III. De risicocategorie wordt bepaald door de combinatie van scores op ondergrondse (kans op optreden) en bovengrondse factoren (mogelijk effect van een beving) die de hoogte van het risico (kans x effect) kunnen beïnvloeden.

Aanvraag

Vermilion geeft aan dat er geen bevingen in of boven de gasvelden Grouw en Rauwerd zijn geweest. Vermilion heeft een seismische risicoanalyse (SRA) gemaakt voor de gaswinning uit de gasvelden Grouw en Rauwerd conform de Leidraad 'Methodiek voor risicoanalyse omtrent geïnduceerde bevingen door gaswinning' van SodM. Uit de SRA blijkt dat de kans op een beving verwaarloosbaar klein is en de gasvelden Grouw en Rauwerd daardoor in de laagste risicocategorie (categorie I) vallen.

Advies TNO

TNO geeft aan dat er in het verleden geen bevingen zijn toegeschreven aan de Grouw en Rauwerd gasvelden. TNO heeft de door Vermilion opgestelde SRA gecontroleerd en stemt in met de resultaten. Uit de eerste berekeningsstap van de SRA volgt dat de Grouw en Rauwerd velden een verwaarloosbare kans op beven hebben. Beide gasvelden vallen in de laagste seismisch risicocategorie I.

Advies SodM

SodM stelt vast dat er in het verleden geen bevingen zijn toegeschreven aan de Grouw en Rauwerd gasvelden. SodM constateert dat Vermilion de SRA heeft gevolgd. Uit de eerste berekeningsstap van de SRA volgt dat de Grouw en Rauwerd velden een verwaarloosbare kans op beven hebben. De velden vallen zodoende beiden in de laagste seismische risicocategorie I.

Advies Tcbb

De Tcbb stelt vast dat er in het verleden geen aardbevingen zijn toegeschreven aan de gasvelden Grouw en Rauwerd. De Tcbb onderschrijft de beoordeling van SodM en TNO dat het seismisch risico onveranderd in de laagste risicocategorie van de huidige SRA (categorie I) valt. Plaatsing in de laagste seismische risicocategorie houdt in dat de kans op geïnduceerde bevingen door gaswinning en de schade als gevolg daarvan beperkt is.

6. Beoordeling van de aanvraag

De minister beoordeelt of hij kan instemmen met het geactualiseerde winningsplan aan de hand van de in artikel 36 van de Mbw opgenomen toetsingsgronden en of hij aan zijn instemming voorschriften of beperkingen moet verbinden. Ook beoordeelt de minister of de actualisatie leidt tot een andere beoordeling van de effecten en risico's dan bij de winning zoals die beschreven was in de winningsplannen uit 2012.

6.1 Planmatig gebruik of beheer van delfstoffen

De minister heeft beoordeeld of de gaswinning op grond van het geactualiseerde winningsplan nog steeds als planmatig beoordeeld kan worden als bedoeld in artikel 36 van de Mbw. Bij planmatig gebruik en beheer van de ondergrond is er sprake van een efficiënte winning van de delfstof, waarbij de wijze waarop het gas wordt gewonnen, het tempo waarmee en de hoeveelheid te winnen gas van belang kunnen zijn. In het kader van het planmatig beheer vindt de minister het van belang dat van het technisch winbare gas in een gasveld, mits veilig, een zo hoog mogelijk percentage ook daadwerkelijk wordt gewonnen en dat een ander gebruik van de ondergrond niet op voorhand onmogelijk wordt gemaakt.

Advies TNO

TNO stelt vast dat het meeste gas al is gewonnen. De gasvelden Grouw en Rauwerd hebben respectievelijk een reeds gerealiseerde productie van 658 miljoen Nm³ en 572 miljoen Nm³. Samen is de productie reeds 1230 miljoen Nm³. Vermilion verwacht voor Grouw nog maximaal 75 miljoen Nm³ en voor Rauwerd nog 72 miljoen Nm³ gas te winnen. De verwachte winningsfactor wordt dan maximaal 93% voor Grouw en 85% voor Rauwerd. TNO concludeert dat het voorgestelde productiescenario voor het Grouw-Rauwerd veld efficiënt en realistisch is.

Advies gemeente Leeuwarden

De gemeente Leeuwarden zet kanttekeningen bij het planmatig gebruik of beheer van de gasvelden. Meer in het bijzonder met betrekking tot de invulling van de toets daarop. De gemeente beziet het planmatig gebruik of beheer in het grotere geheel van ondergrondse voorraden en het gebruik daarvan. De beoordeling over planmatigheid moet zich niet richten op het productieproces, maar op het gebruik en het maatschappelijk effect van de winning. De beoordeling zou onderbouwd antwoord moeten geven op de vraag hoe deze winning bijdraagt aan een betere samenleving en hoe deze past bij de actuele maatschappelijke opgaven, zoals de energietransitie en het reduceren van klimaatverandering. Het advies van TNO in deze wordt door de gemeente als zeer beperkt ervaren, aangezien het zich enkel richt op de gaswinning uit de velden onder het voorliggende plan. De toets biedt geen ruimte voor kritische vragen of een kanttekening bij het extra te winnen gasvolume en het met een periode van 10 jaar verlengen van de gaswinning. Daarbij komt dat tot nu toe geen enkel winningsplan is afgewezen op grond van deze toets. De waarde van het toets oordeel is daardoor wat de gemeente betreft uiterst beperkt.

Beoordeling minister

De minister stelt vast dat de aangevraagde herstart van de productie voor het gasveld Grouw-Rauwerd de wijze van winning niet verandert ten opzichte van de winningsplannen uit 2012 en dat de verlenging van de productieperiode voorkomt dat er winbaar gas achterblijft dat via de bestaande putten winbaar is. De minister stelt tevens vast dat TNO het verwachte winningspercentage stelt op maximaal 93% voor het gasveld Grouw en maximaal 85% voor het gasveld Rauwerd.

De minister stelt ook vast dat geen andere gebruiksvormen van de ondergrond zijn voorzien, zodat de verlenging van de productieperiode geen andere gebruiksvorm van de ondergrond ongewenst onmogelijk maakt.

De minister benadrukt dat aan het begin van een gaswinning niet exact voorspelbaar is, hoeveel gas uit een gasveld gewonnen kan worden.¹ Daarom werd in winningsplannen die voor 2017 werden ingediend, een onzekerheidsmarge gehanteerd op de productievoorspellingen. Zoals SodM en TNO vaststellen is het meeste gas in de Grouw en Rauwerd velden al gewonnen. De Grouw en Rauwerd velden hebben in het verleden respectievelijk al 658 miljoen Nm³ en 572 miljoen Nm³ gas geproduceerd. De huidige verwachting voor Grouw is dat er nog tussen de 32 en 75 Nm³ gas kan worden gewonnen en voor Rauwerd dat er nog tussen de 29 en 72 miljoen Nm³ gas kan worden gewonnen. De winning zal plaatsvinden in een periode van 6 tot 10 jaar (2021-2030). De minister zal in navolging van het advies van SodM, het maximale productievolume van 147 miljoen Nm³ opnemen in een voorschrift in dit besluit.

Gezien bovenstaande concludeert de minister dat de door Vermilion aangevraagde verlenging van de productieperiode voor het gasveld Grouw-Rauwerd tot en met 31 december 2030 voor een maximaal productievolume van 147 miljoen Nm³ planmatig is.

Met betrekking tot het advies van de gemeente Leeuwarden om inzake de toets van het winningsplan op planmatig gebruik of beheer van gas meer aandacht te geven aan de maatschappelijke aspecten en de toets inhoudelijk te herzien merkt de minister het volgende op: het winningsplan is geïntroduceerd met de inwerkingtreding van de Mijnbouwwet in 2003. Het primaire doel van het winningsplan was destijds het optimaliseren van de productie, om ervoor te zorgen dat de bodemschatten optimaal werden benut. Bij deze optimalisatie gold en geldt nog steeds, de uitdrukkelijke voorwaarde dat er geen onveilige situaties mogen ontstaan als gevolg van bodembeweging. Om te kunnen beoordelen of enerzijds wel naar een maximale productie gestreefd wordt en anderzijds de bodembeweging niet tot onveilige situaties leiden, is in 2003 in het Mijnbouwbesluit vastgelegd welke gegevens daarvoor opgenomen moeten worden

---

¹Aan het begin van een gaswinning kan het uiteindelijke te realiseren productievolume niet exact worden voorspeld, zodat de verwachting vaak gedurende de winning wijzigt en soms zodanig wijzigt dat het winningsplan moet worden aangepast. Bijvoorbeeld als meer tijd nodig is voor de gaswinning dan in het aanvankelijke winningsplan werd verwacht. TNO heeft in opdracht van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat in 2018 de maximale productiehoeveelheden per veld bepaald, omdat de getallen uit de oudere winningsplannen niet altijd even duidelijk waren. Deze lijst is in te zien via de volgende link: (<https://www.nlog.nl/maximale-productievolumes-gasveld> .

in het winningsplan. De Mijnbouwwet geeft de randvoorwaarden voor het uitvoeren van het winningsplan, die uitgaan van planmatig beheer en de veiligheid van mens, natuur en milieu. Bij de instemming met winningsplannen en het toezicht daarop speelt dit een belangrijke rol. Verder merkt de minister nog op dat het voorliggende winningsplan Grouw-Rauwerd de actualisatie betreft van een bestaande reeds vergunde winning. Tevens zijn geen andere gebruiksvormen van de ondergrond voorzien. De herstart van de winning van het gasveld Grouw-Rauwerd past dan ook in het planmatig gebruik en beheer van de ondergrond. Ten aanzien van de opmerking van de gemeente dat de waarde van het oordeel uiterst beperkt is en er nog geen winningsplan is afgewezen, merkt de minister op dat de Mijnbouwwet, het Mijnbouwbesluit, het beleid, zoals uiteengezet in hoofdstuk 2, en bovenstaande over planmatig beheer of gebruik het toetsingskader vormen voor het beoordelen van een winningsplan. Daarbij komt dat de gemeente niet nader onderbouwt waarom de planmatige toets op het winningsplan niet toereikend is. Anders dan de gemeente Leeuwarden, stelt de minister vast dat het winningsplan Grouw-Rauwerd overeenstemt met de hierboven aangegeven uitgangspunten van planmatig gebruik of beheer en dat maatschappelijke aspecten wettelijke toetsingsgrond vormen om niet in te stemmen met het winningsplan.

Aard van de wijziging

De minister stelt vast dat de aangevraagde herstart van de productieperiode niet leidt tot een andere beoordeling van de effecten van de wijze van winning, alsmede daarmee verband houdende activiteiten, omdat de wijze van winning niet wijzigt ten opzichte van de winningsplannen uit 2012 voor de gasvelden Grouw en Rauwerd.

6.2 Veiligheid van omwonenden en het voorkomen van schade aan gebouwen of infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan

6.2.1 Bodemdaling

Bodemdaling door gaswinning zich manifesteert aan de oppervlakte in de vorm van een zeer platte schotel met een zeer geringe helling. Deze bodemdaling komt zeer geleidelijk en gelijkmatig tot stand gedurende vele jaren. Bodemdaling door gaswinning in de diepe ondergrond kan geen directe schade aan gebouwen, bouwwerken en infrastructuur veroorzaken. Schade kan wel worden veroorzaakt door bijvoorbeeld inklinking van de ondiepe ondergrond door extreme droogte. In dat geval kan de ondiepe ondergrond ongelijkmatig inklinken waardoor scheefstand van gebouwen veroorzaakt kan worden.

Advies Tcbb

De aangevraagde herstart van de productieperiode brengt geen verandering teweeg in de maximale bodemdalingsprognose zoals SodM en TNO bevestigen in hun adviezen. De Tcbb adviseert dat bij een te verwachten bodemdaling van maximaal 5 cm naar het oordeel van de Tcbb redelijkerwijs geen schade aan gebouwen in of nabij het winningsgebied wordt verwacht.

Advies provincie Fryslân

De provincie geeft aan dat er meerdere dorpen in het bodemdalingsgebied liggen. De provincie vraagt de minister zorg te dragen voor een goede monitoring van de bodemdaling onder het bebouwd gebied. Het bebouwd gebied ligt vrij voor de Friese boezem en heeft mogelijk te maken met bodemdaling door gaswinning. Een daling van enkele centimeters kan grote gevolgen hebben, temeer nu er geen (*water*) keringen aanwezig zijn. Daarnaast dient in de bodemdalingsscenario's meer aandacht te worden besteed aan de autonome bodemdaling als gevolg van veeninklinking en veenoxidatie. Thans is er ten zuiden en ten oosten van het gasveld sprake van een ondiepe bodemdaling. Instemming met het voorliggende winningsplan heeft een diepe bodemdaling tot gevolg. Gelet hierop dienen er nulmetingen uitgevoerd te worden.

Advies gemeente Súdwest-Fryslân

De gemeente adviseert de minister ten aanzien van de bodembeweging om een voorwaarde in het instemmingsbesluit op te nemen waaruit volgt dat Vermilion jaarlijks vanaf de start van de gaswinning de burgers informeert over de werkelijk ontstane bodembeweging in relatie tot de verwachte bodembeweging, alsmede over de te nemen maatregelen om schade te voorkomen. Dit ligt in de lijn van de gewijzigde instemming met het winningsplan Oppenhuizen van 1 juli 2017. Ook zijn er zorgen over de dekkingsgraad van het meetnetwerk om bodemtrillingen accuraat te meten. De dichtstbijzijnde seismometer staat op ongeveer 12-13 km van het gasveld. Het college vraagt om het bestaande meetnetwerk inzichtelijk en toereikend te maken. Ook om mogelijke schadeclaims van (lichte) bodemtrillingen te kunnen beoordelen.

Advies Wetterskip Fryslân

Het Wetterskip heeft vanuit het oogpunt van waterbeheer geen overwegende bezwaren tegen het voorliggende winningsplan. Het Wetterskip geeft aan dat de bodemdaling een nadelige invloed heeft op de termijn en mate van ophoging van bijvoorbeeld boezem- en/of lokale kaden en het functioneren van kunstwerken. Mogelijke schade in deze zal op reguliere wijze worden verhaald op Vermilion. Verder wordt de minister gevraagd het Wetterskip blijvend te informeren over de gemeten bodemdaling bij de onderhavige gaswinningen en bij negatieve afwijkingen van de prognoses adequate maatregelen te treffen.

Beoordeling minister

De minister stelt vast dat in de winningsplannen uit 2012 een bodemdaling werd verwacht van minder dan 2 cm door de gaswinning uit de velden Grouw en Rauwerd en minder dan 6 cm door alle gaswinningen in de nabijheid tezamen. De reeds tot stand gekomen bodemdaling boven de Grouw en Rauwerd velden (tot 1 januari 2020) is 4 cm op het diepste punt. De te verwachten bodemdaling, door het weer in productie nemen van het Grouw en Rauwerd veld, is minder dan 2 cm. De minister zal om die reden de maximale cumulatieve bodemdaling van 5 cm voor deze velden blijven hanteren. De minister concludeert, mede op basis van de adviezen van TNO, de Tcbb en SodM dat de bodemdalingsprognose zorgvuldig tot stand is gekomen. De bodemdaling is dermate gering dat hierdoor geen nadelige gevolgen veroorzaakt zullen worden voor de veiligheid van de omwonenden of infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan.

Ten aanzien van het advies van de provincie om zorg te dragen voor een goede monitoring onder het bodemdalingsgebied, nulmetingen te verrichten en meer aandacht te besteden aan autonome bodemdaling merkt de minister allereerst op dat de monitoring van de bodemdaling voor het gasveld Grouw en Rauwerd valt onder het meetplan Leeuwarden-Oost. Dit meetplan is opgesteld overeenkomstig het bepaalde in artikel 30 van het Mijnbouwbesluit. Hieruit volgt dat Vermilion metingen moet verrichten naar bodembeweging ten gevolge van het winnen van delfstoffen en dat de metingen worden verricht overeenkomstig het meetplan. Elke vijf jaar wordt met behulp van waterpassingen de bodemdaling gemeten. De meest recente metingen van de bodemdaling in het gebied zijn uit 2018. De volgende meting zal in 2023 plaatsvinden. Het meetplan beschrijft waar er gemeten wordt, met welke meetmethode en met welke frequentie. Het meetplan behoeft de instemming van de minister. Het meetplan Leeuwarden-Oost is te raadplegen op www.nlog.nl. De minister concludeert op basis van de adviezen van SodM, TNO en de Tcbb dat het voorliggende winningsplan in relatie tot genoemd meetplan voorziet in een adequate monitoring van de bodemdaling die samenhangt met de herstart van de winning uit het gasveld Grouw en Rauwerd en er geen aanleiding is om aanvullende maatregelen te treffen. Verder vraagt de provincie om meer aandacht te besteden aan de autonome bodemdaling. De minister constateert dat Vermilion naast de bodemdaling als gevolg van de gaswinning ook de bodemdaling als gevolg van drainage, oxidatie, of inklinking in het winningsplan heeft beschreven. Autonome bodemdaling wordt niet veroorzaakt door gaswinning. Er is geen causaal verband tussen autonome bodemdaling en gaswinning. Aangaande de door de provincie gevraagde nulmetingen stelt de minister, op basis van het advies van SodM, vast dat de nulmetingen in het verleden hebben plaatsgevonden, dat de bodemdaling elke 5 jaar wordt gemeten overeenkomstig genoemd meetplan en dat nulmetingen niet aan de orde zijn.

Met verwijzing naar het winningsplan Oppenhuizen adviseert de gemeente Súdwest-Fryslân de minister een voorschrift op te nemen in het instemmingsbesluit waaruit volgt dat Vermilion de burgers informeert over de werkelijk ontstane bodemdaling en bodemtrillingen, alsmede de te treffen maatregelen om schade te voorkomen. Hierover merkt de minister het volgende op. De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft inderdaad in de uitspraak over het winningsplan Oppenhuizen² geoordeeld dat de minister in bepaalde omstandigheden de bevoegdheid heeft om, met het oog op de belangen van verontruste burgers, voorschriften aan de instemming met een winningsplan te verbinden. Deze voorschriften houden in dat burgers zich op toegankelijke wijze informatie kunnen verschaffen over de ontstane bodemdaling en opgetreden bodemtrillingen. Sinds de uitspraak Oppenhuizen is de informatievoorziening over de effecten van gaswinning verbeterd. Het meetregister voor bodemdaling is te raadplegen via de website www.nlog.nl en het meetnetwerk en de opgetreden bodemtrillingen zijn te raadplegen via de website van het KNMI. De minister stelt dat er op grond van de te verwachten bodemdaling van minder dan 2 cm en een

---

² Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State 19 april 2017, kenmerk: ECLI:NL:RVS:2017:1096.

laag seismisch risico als gevolg van de gaswinning uit de velden Grouw en Rauwerd, er mede vanuit het oogpunt van het voorkomen van schade, geen aanleiding is om aanvullende informatieverplichtingen voor te schrijven.

DGKE-WO / 20326092

Op basis van het advies van het Wetterskip stelt de minister vast dat complicaties voor het waterbeheer als gevolg van de bodemdaling in het voorliggende geval niet aan de orde zijn noch worden voorzien. Met betrekking tot het punt van het Wetterskip over het blijven informeren over de gemeten bodemdaling kan de minister aangeven dat het op dit moment al de gangbare werkwijze is om het Wetterskip op de hoogte te houden van de bodemdalingsmetingen die worden uitgevoerd om de bodemdaling door gaswinning te monitoren. Als door deze monitoring blijkt dat de bodemdaling afwijkt, moeten passende maatregelen genomen worden.

6.2.2 Bodemtrilling

De minister heeft in hoofdstuk 5 van dit besluit vastgesteld dat het risico op bodemtrilling voor de gasvelden Grouw en Rauwerd volgens de winningsplannen uit 2012 werd geclassificeerd als velden met een verwaarloosbare kans op bodemtrilling.

Tot 2016 was de SRA methodiek nog niet beschikbaar en werd het seismisch risico ingedeeld in drie categorieën A, B en C. Aan de hand van de eigenschappen van een gasveld werden uitspraken gedaan over de kans op beven van dat gasveld. Gasvelden die nog niet hadden gebeefd, zoals bij de Grouw en Rauwerd gasvelden het geval is, vielen in categorie C en kregen een geringe kans op een bodemtrilling toegekend.

Adviezen

Uit de door Vermilion opgestelde SRA blijkt dat het gasveld Grouw-Rauwerd in de laagste categorie (categorie I) is ingeschaald. SodM, TNO en de Tcbb hebben bevestigd dat de SRA zorgvuldig tot stand is gekomen en dat de aangevraagde verlenging van de productieperiode feitelijk geen groter seismisch risico tot gevolg heeft dan in de winningsplannen uit 2012 is berekend. Het seismisch monitoringsnetwerk van het KNMI kan in de omgeving van het Grouw-Rauwerd gasveld bevingen lokaliseren met een kracht vanaf 1.5 op de schaal van Richter en is voldoende gezien het seismisch risico. De Tcbb geeft aan dat plaatsing in de laagste seismische risicocategorie inhoudt dat de kans op geïnduceerde bevingen door gaswinning en de schade als gevolg daarvan beperkt is. Mocht er toch een geïnduceerde aardbeving optreden dan is de schade die daardoor eventueel ontstaat voor het merendeel van cosmetische aard met een kleine kans op lichte constructieve schade.

Beoordeling minister

De minister ziet op grond van de verwachte bodemdaling en het risico op bodemtrilling geen aanleiding om de aangevraagde voortzetting van de gaswinning uit het gasveld Grouw-Rauwerd te weigeren of daaraan voorschriften of beperkingen te verbinden, uit het oogpunt van het belang van de veiligheid van omwonenden en het voorkomen van schade aan gebouwen of infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan.

Aard van de wijziging

De minister stelt vast dat de aangevraagde verlenging van de productieperiode niet leidt tot een andere beoordeling van de veiligheidseffecten van bodembeweging. Ook hebben zowel de bodemdaling als het seismisch risico geen andere of grotere effecten dan in de winningsplannen uit 2012 zijn beschreven en zijn geen extra maatregelen nodig ter voorkoming van schade aan gebouwen of infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan of ter bescherming van de veiligheid van omwonenden.

6.2.3 Seismisch meetnetwerk

Door de minister wordt zorgvuldig beoordeeld of het verplicht aanbrengen van seismisch meetapparatuur zinvol is. Zoals de Tcbb ook adviseert in haar brief van 6 september 2018 moet monitoring technisch zinvol zijn, en de resultaten moeten leiden tot nuttige informatie voor de inwoners en niet tot onnodige onrust. De gemeenten zijn door de minister bij brief van 21 december 2018 op de hoogte gesteld van de gewijzigde inzichten over het nut van de bouwkundige opname.

Voor het Grouw-Rauwerd gasveld heeft Vermilion gekeken of voldoende versnellingsmeters zijn geïnstalleerd om de trillingen aan het maaiveld goed in kaart te brengen. In overleg met het KNMI is het versnellingsmeternetwerk herzien en verbeterd en zal waar nodig het netwerk nog verder worden verbeterd. Vermilion geeft aan dat het gasveld door verscheidene seismische meetstations met versnellingsmeters bedekt wordt. Volgens Vermilion is het seismisch meetnetwerk voor Grouw-Rauwerd dan ook toereikend.

Adviezen

SodM constateert dat de monitoring van de seismische activiteit via het reguliere netwerk van het KNMI met seismometers en versnellingsmeters voldoende is. De detectiegrens van trillingen met het bestaande instrumentarium in het Grouw-Rauwerd gasveld is minimaal 1.5 op de schaal van Richter en daarmee voldoende nauwkeurig. Het seismisch monitoringsnetwerk in de omgeving van het Grouw en Rauwerd gasveld is passend voor het aangegeven seismisch risico, aldus SodM.

De Tcbb acht het bestaande seismische netwerk van het KNMI voldoende voor de monitoring van seismische activiteit in het gebied.

Beoordeling minister

De minister stelt vast dat het monitoren van de seismische activiteit in het gebied zal plaatsvinden met het reguliere netwerk van seismometers en versnellingsmeters van het KNMI en de seismische activiteit voldoende geborgd is. Hij baseert zich daarbij op de adviezen van SodM en de Tcbb.

De minister stelt vast dat het niet noodzakelijk is dat er extra versnellingsmeters worden aangesloten op het seismische meetnetwerk van het KNMI.

6.3 Natuur en milieu

Natuur

Vermilion heeft de ligging van het gasveld Grouw-Rauwerd ten opzichte van waterwingebieden, grondwaterbeschermingsgebieden en Natura 2000-gebieden

Alde Feanen en Sneekermeergebied aangegeven in het winningsplan (*fig. 4-3, p.19*). Vermilion geeft aan dat, indien de activiteiten op de mijnbouwlocatie invloed kunnen hebben op de instandhoudingsdoelstellingen van een Natura 2000-gebied, de effecten en gevolgen onderzocht dienen te worden en eventueel een passende beoordeling dient te worden opgesteld. Indien hieruit blijkt dat er negatieve effecten kunnen optreden, dan is een vergunning nodig op grond van de Wet natuurbescherming. Voor het geval onderhoudsactiviteiten op de mijnbouwlocatie een negatief effect kunnen hebben op de aanwezige flora en/of fauna dan dient een ecologisch onderzoek uitgevoerd te worden. Indien effecten niet uitgesloten kunnen worden dan dient een ontheffing aangevraagd te worden. Dit wordt beoordeeld ten tijde van de voorbereiding van de betreffende activiteiten.

Milieu

Vermilion geeft in haar aanvraag aan dat er mogelijk gevolgen zijn voor de leefomgeving, zoals gevolgen voor onder meer de luchtkwaliteit, externe veiligheid, de bodemkwaliteit en grond- en oppervlaktewaterkwaliteit. Deze mogelijke gevolgen van de activiteiten worden beoordeeld in het kader van de omgevingsvergunning.

Advies SodM

SodM heeft gekeken naar de mee geproduceerde stoffen, het afblazen of affakkelen van koolwaterstoffen en het gebruik van hulpstoffen. SodM stelt vast dat de dichtstbijzijnde Natura 2000-gebieden Alde Feanen en Sneekermeergebied zich op respectievelijk 3 en 4 kilometer afstand bevinden van de gaswinningslocatie. Advisering over andere nadelige gevolgen voor het milieu vindt plaats bij andere vergunningen dan dit winningsplan. Op basis van de informatie in de aanvraag vindt SodM het aannemelijk dat het risico op nadelige gevolgen voor het milieu beperkt is en ziet daarom geen aanleiding om aanvullende voorwaarden op dit punt te adviseren.

Advies provincie Fryslân

De provincie constateert in haar advies, dat de voorgenomen actualisatie van de gaswinning geen risico vormt voor de drinkwatervoorziening, huidige en eventuele toekomstige kansrijke drinkwaterwinnings- en grondwaterbeschermingsgebieden. Het winningsgebied ligt op de scheidslijn tussen het zoete en het steeds zouter wordende grondwater. De provincie adviseert onderzoek te doen naar de gevolgen van bodemdaling op het grondwater in relatie tot de verzilting. In dat kader dringt de provincie er op aan een monitoringsplan op te stellen om de grondwaterkwaliteit en -kwantiteit te borgen. In het monitoringplan dienen niet alleen de te verwachten risico's te worden opgenomen, maar ook de stijghoogtes in de (on)diepe pakketten, de bescherming van de zoetwater aquifer met een conductor, alsmede een strategie in geval van lekkage. Ook grondwaterproblemen door gaswinning in het verleden en hoe deze te voorkomen dienen onderdeel uit te maken van het monitoringsplan. Het monitoringsplan dient in overleg met de provincie te worden opgesteld.

Beoordeling minister

DGKE-WO / 20326092

De minister constateert dat in de directe omgeving van het gasveld Grouw-Rauwerd geen Natura 2000-gebieden liggen. Enkele kilometers ten zuiden van het gasveld ligt het Sneekermeergebied en enkele kilometers ten noordoosten het gebied Alde Feanen (*fig 4-3 winningsplan*). Het Sneekermeergebied is een vogelrichtlijngebied en maakt onderdeel uit van het centrale merengebied in Fryslân. Het gebied bestaat uit een complex van (grotere en kleinere) wateren en graslanden met her en der wat rietlanden en wilgenbosjes. Het gebied is van belang voor broedende en trekkende weidevogels en watervogels. Alde Feanen is een habitat- en vogelrichtlijngebied. Het gebied bestaat uit gevarieerd laagveenmoeras, natte graslanden, grote en kleine plassen en watergangen wisselen af met rietlanden, moerasbos, blauwgrasland en boezemgrasland. De Alde Feanen herbergen zo'n honderd broedvogelsoorten, waaronder een reeks zeldzame moerasbewoners. Beide gebieden zijn niet gevoelig voor vernatting.

Voor bodemtrilling geldt dat alleen uitzonderlijk zware trillingen gevolgen kunnen hebben voor natuur en milieu. Dat is bij gaswinning uit het veld Grouw-Rauwerd niet aan de orde. Bodemdaling kan de waterhuishouding beïnvloeden. Door bodemdaling kan het waterpeil relatief hoger komen te staan dan voor de gaswinning. Dit kan een vernattend effect hebben op natuurgebieden. Het waterschap kan eventuele effecten in de grondwaterstand tegengaan door aanpassing van het waterpeil. De geringe toekomstige bodemdaling door de voortzetting van de gaswinning uit het veld Grouw-Rauwerd, zal echter naar verwachting geen andere of grotere effecten op natuur en milieu veroorzaken dan in de winningsplannen uit 2012 is beschreven.

De minister constateert dat de effecten op de natuur en het milieu niet anders worden door de voortzetting van de gaswinning tot 2031, dan in de winningsplannen uit 2012 reeds waren beschreven. De minister ziet daarom geen aanleiding om de aanvraag te weigeren of daaraan voorschriften of beperkingen te verbinden.

Voor wat betreft de mijnbouwlocatie van waaruit de productie plaatsvindt uit het gasveld Grouw-Rauwerd, heeft de afweging van de bovengrondse gevolgen van het in werking hebben van de mijnbouwrichting op natuur en milieu reeds plaatsgevonden in het kader van de omgevingsvergunningen voor die gaswinningsinstallaties. De minister constateert op basis van het advies van SodM dat de mee geproduceerde stoffen, het afblazen of affakkelen van koolwaterstoffen en het gebruik van hulpstoffen geen andere effect hebben op natuur en milieu dan reeds in 2012 is beoordeeld.

De provincie Fryslân adviseert de minister om onderzoek te doen naar de gevolgen van bodemdaling op het grondwater, mede in het licht van de verziltingsproblematiek, en een monitoringsplan voor te schrijven om de grondwaterkwaliteit- en kwantiteit te waarborgen. Hierover merkt de minister allereerst op dat de provincie in haar advies constateert dat de voorgenomen actualisatie van de gaswinning geen risico vormt voor de drinkwatervoorziening, huidige en eventuele toekomstige kansrijke drinkwaterwinnings- én grondwaterbeschermingsgebieden. De minister onderschrijft deze constatering. Er zijn geen grondwaterbeschermings- of grondwaterwingebieden in de directe

omgeving van het gasveld Grouw-Rauwerd aanwezig. Daarbij komt dat de invloed van de gevolgen van mijnbouwactiviteiten op het grondwater enkel beoordeeld wordt in het kader van de omgevingsvergunning. In dat kader zal ook eventueel een strategie ten aanzien van mogelijke lekkages aan de orde kunnen komen. Met betrekking tot de verziltingsproblematiek merkt de minister op dat deze samenhangt met de onttrekking van grondwater ten behoeve van de drooglegging. Gezien de beperkte extra bodemdaling door gaswinning in relatie tot de autonome bodemdaling, ziet de minister geen rechtvaardiging om een onderzoek naar verziltingsproblematiek voor te schrijven.

De minister stelt vast dat het risico op nadelige gevolgen voor milieu en grondwater beperkt is en dat er geen noodzaak is extra maatregelen, waaronder een monitoringsplan ter borging van het grondwater, voor te schrijven.

Aard van de wijziging

De minister stelt vast dat de aangevraagde verlenging van de productieperiode niet leidt tot een andere beoordeling van de effecten op natuur en milieu, omdat deze effecten niet zijn gewijzigd ten opzichte van de winningsplannen uit 2012.

6.4 Bespreking overige onderwerpen

Advies provincie Fryslân

In de vergadering van 9 maart 2021 hebben de Statenleden van de provincie het advies met betrekking tot het voorliggende winningsplan vastgesteld. Hierin wordt aangegeven dat het voorliggende winningsplan in feite een nieuw winningsplan is voor het samengevoegde gasveld Grouw-Rauwerd. De winningsperiode van de vorige instemmingsbesluiten eindigden in respectievelijk 2014 en 2019. De provincie is tegen nieuwe gaswinning. Voor haar standpunt verwijst de provincie naar het 'Manifest Friese overheden over gas- en zoutwinning'. In het bijzonder wordt er aandacht gevraagd voor de zorgen over de mogelijke effecten van gaswinning op de inwoners. De provincie geeft aan dat omwonenden niet op de hoogte zijn van de voorgenomen gaswinning. De provincie acht het van belang dat de inwoners vroegtijdig, zorgvuldig en door middel van een transparant proces worden geïnformeerd en betrokken bij de actualisatie van het winningsplan. Ook de samenvoeging van de beide gasvelden tot één veld dient hier onderdeel van te zijn. Tot slot geeft de provincie aan dat het belang van mijnbouwactiviteiten evident is voor de Nederlandse samenleving. Echter, omwonenden wantrouwen en/of wijzen veelal de plannen voor gaswinning af. Hoewel schade wordt vergoed, ondervinden de inwoners door de gaswinning extra ongemak en zorgen. De provincie adviseert de minister zorg te dragen voor een goede verdeling van de lusten en lasten, de zeggenschap bij mijnbouwactiviteiten en het laten terugvloeiën van baten en investeringen naar het gaswinningsgebied.

Advies Wetterskip Fryslân

Het bestuur van het Wetterskip is in principe tegen nieuwe gaswinning en ondersteunt de doelstellingen van de energietransitie om tot afbouw te komen van het gebruik van fossiele brandstoffen. Een verdere ontwikkeling van aardgaswinningen leidt naar de mening van het Wetterskip dan ook niet tot versnelling van de transitie naar duurzaamheid. Het bestuur geeft graag gevolg aan een adviescommissie (algemeen bestuur) die nadrukkelijk vraagt aandacht te

besteden aan de maatschappelijk ontwikkelingen die gepaard gaan met de gaswinning. Het zijn bij uitstek de waterschappen die de gevolgen ervaren van de klimaatverandering (zoals zeespiegelstijging) als gevolg van de uitstoot van broeikasgassen en bodemdaling als gevolg van gaswinning. In het bijzonder door schade aan waterkeringen en vermindering van drooglegging. Het Wetterskip vraagt de minister kritisch te zijn ten aanzien van de bestaande gaswinning en oog te hebben voor de communicatie met de bewoners van de gaswinningsgebieden. Verder vraagt het Wetterskip de minister om voortaan een aanzienlijk ruimere adviestertermijn te hanteren. De huidige vier weken-termijn is veel te krap. De vooraankondiging doet daar niet aan af. Tot slot wil het Wetterskip blijvend geïnformeerd worden over de gemeten bodemdaling en te treffen maatregelen voor het geval er sprake is van negatieve afwijkingen van de prognoses.

Advies gemeente Súdwest-Fryslân

Het college verwijst naar de op 4 juni 2015 unaniem aangenomen raadsmotie waarin het college wordt opgeroepen alles in het werk te stellen om gaswinning en opsporen van gas in de gemeente te voorkomen. De winning uit de gasvelden Grouw en Rauwerd is beëindigd in 2012. Herstart van de in 2012 beëindigde winning draagt niet bij aan de urgente noodzaak alle middelen aan te wenden voor alternatieve duurzame energiebronnen en de doelstellingen in het Klimaatakkoord. Mocht de minister toch instemmen met het voorliggende winningsplan dan adviseert het college, in het verlengde van het rapport van de 'Onderzoeksraad voor veiligheid naar gaswinning in Groningen', voor wat betreft bodemdaling en bodemtrilling, aandacht te besteden aan de communicatie met de inwoners en gebruikers in het invloedgebied van de gaswinning. Het college verwacht van Vermilion dat invulling wordt gegeven aan de 'Gedragscode gaswinning kleine velden' en adviseert de minister hiertoe een voorwaarde op te nemen in het instemmingsbesluit. De Gedragscode verzoekt Vermilion lokale of regionale ondernemers te betrekken bij de projecten om een positieve bijdrage te leveren aan de omgeving, werkgelegenheid en economie en hiervoor ook kennis en middelen ter beschikking te stellen. Details van de bijdragen dienen in samenspraak met de omgeving te worden uitgewerkt in het project afstemmingsprogramma waarbij de lusten en lasten voor de omgeving zo goed mogelijk in balans zijn. Het betreft maatschappelijke- en economische bijdragen, maar ook een bijdrage aan de lokale energietransitie – aldus het college. Voorts verzoekt het college, gelijk Groningen, om toepassing van het principe van de omkering van de bewijslast bij schade aan gebouwen en bouwwerken. Verder verzoekt het college uitdrukkelijk, gezien de ervaring uit het verleden, een voorwaarde in het instemmingsbesluit op te nemen waarbij fracking is uitgesloten en hierop toezicht te houden. Ook geeft het college aan dat de installaties, productie en gasleidingen van het gasveld sinds 2012 niet in gebruik zijn geweest. De veilige (her-) ingebruikname ervan, gezien het voorliggende winningsplan, moet zowel in de herstart- als productiefase geborgd zijn.

Advies gemeente Leeuwarden

Uit een motie van 18 februari 2016 volgt dat de gemeente geen gaswinning wil binnen de gemeente Leeuwarden. De minister wordt geadviseerd de gaswinning zo snel mogelijk af te bouwen en af te zien van instemming met de voorliggende

verruiming van de gaswinning. Het college vraagt om meer aandacht voor de context en het maatschappelijk debat waarin mijnbouwactiviteiten worden uitgevoerd. Daarbij dienen ook de communicatie en de verplichtingen van Vermilion in ogenschouw te worden genomen. Met het verschuiven van de gaswinning uit het Groningerveld naar de kleine velden neemt de maatschappelijke onrust in de regio toe. Om deze onrust te adresseren dienen alle betrokken partijen, zowel vooraf als (indien van toepassing) tijdens de gaswinning adequaat geïnformeerd te worden over de voorgenomen activiteiten. Hier ligt ook een nadrukkelijke rol voor het ministerie en SodM om zorg te dragen dat Vermilion deze taak serieus neemt. Vervolgens adviseert het college de minister de 'Gedragscode gaswinning kleine velden' met de door Vermilion aangegeven verplichtingen specifiek te noemen in het instemmingsbesluit. Voorts adviseert het college in het instemmingsbesluit een frackingverbod op te nemen, uitdrukkelijk geen gaswinning na 2030 toe te staan en voorafgaand aan de instemming, gezien de (geringe) overlap/samenhang met de geothermieaanvraag 'Leeuwarden 5', eventuele randvoorwaarden te stellen. Verder adviseert het college de minister invulling te geven aan internationale klimaatafspraken en in de besluitvorming ook de negatieve effecten van het gebruik van aardgas mee te wegen en af te zien van de voorgenomen instemming met het winningsplan. Het gebruik van aardgas heeft negatieve effecten op het milieu door omzetting via verbranding in CO₂. Deze toename van de hoeveelheid koolstof in de leefomgeving heeft tot gevolg dat er nog meer en uitgebreidere maatregelen nodig zijn om deze extra uitstoot te compenseren ter voorkoming van verdere opwarming van de aarde. Het voorliggende winningsplan past dan ook niet bij de maatschappelijke verduurzamingsvraag en de doelstellingen van het klimaatakkoord. Met de voorgenomen instemming met het winningsplan geeft de minister géén prikkel aan duurzame alternatieven voor gaswinning en wordt impliciet aangegeven dat aardgas nog tientallen jaren een centrale rol heeft als energiebron – aldus het college. Daarnaast heeft het college nog "enkele inhoudelijke punten" tegen de voorgenomen winning. Het betreft het planmatig beheer van de winning, de advisering door de Tcbb met betrekking tot de monitoring van bodemtrillingen die verwarrend zou werken, gezien de verwijzing naar een brief van de Tcbb uit 2018, en in het verlengde daarvan het up-to-date zijn van het meetnetwerk, alsmede het veilige heropstarten van de oude installaties in de exploitatie- en eindfase van de gaswinning. Over het veilig produceren en heropstarten van oude installaties is overleg geweest tussen de gemeente, het ministerie en SodM. In december 2020 heeft de gemeente een schriftelijke reactie van SodM gekregen. In het verlengde daarvan wordt de minister gevraagd blijvend te investeren in controle op veiligheid en borging van oude(re) installaties.

Beoordeling van de adviezen op de overige onderwerpen

De minister is zich bewust van de omgeving waarin mijnbouwactiviteiten plaatsvinden en trekt zich de genoemde adviespunten aan. Bij de beoordeling van deze overige onderwerpen is het van belang te weten dat de aanvraag wordt getoetst en gewogen aan de in artikel 36 van de Mbw opgenomen toetsingsgronden. Uitsluitend die onderdelen van een advies die zien op deze wettelijke toetsingsgronden, kunnen door de minister bij zijn besluit worden betrokken en kunnen eventueel leiden tot voorschriften aan het besluit. Onderdelen van een advies die zien op andere zaken dan waar de wettelijke

toetsingsgronden op zien, kunnen niet in de afweging van de minister worden betrokken en kunnen geen grond vormen voor het weigeren van instemming of het opnemen van voorschriften. Wel geeft de minister hierna uitleg over en antwoord op vragen en opmerkingen over andere onderwerpen.

Nieuw winningsplan, uitbreiding van de winning

De minister merkt allereerst nadrukkelijk op dat, anders dan de provincie aangeeft, er geen sprake is van een nieuw winningsplan. Ook is er, in tegenstelling tot wat de gemeente Leeuwarden aangeeft, geen sprake van verruiming van de winning. Zoals aangegeven in hoofdstuk 1 wordt met het voorliggende winningsplan de destijds eerder vergunde maximale winningsproductie voor de gasvelden Grouw en Rauwerd (1375,8 miljoen Nm³) door de samenvoeging van beide velden niet overschreden. Met het voorliggende actualisatieplan verwacht Vermilion binnen de vergunde maximale winningsproductie van destijds, met een verwachte productieduur van 10 jaar, nog 146 miljoen Nm³ aardgas te kunnen winnen. De minister stelt vast dat de voorgenomen actualisatie van de winning niet leidt tot een andere beoordeling van de effecten van de winning zoals uiteengezet in paragraaf 6.1.

Bezorgdheid omwonenden meewegen in besluitvorming

De minister is bekend met de zorgen van de bewoners in het gaswinningsgebied. Dat geldt ook voor het advies van de decentrale overheden om deze zorgen mee te nemen in de besluitvorming. Bij het beoordelen van winningsplannen baseert de minister zich op feiten en berekeningen, en wordt advies gevraagd aan SodM, TNO, de decentrale overheden en de Tcbb. Voor de instemming van het winningsplan zijn de risico's beoordeeld door SodM, TNO en de Tcbb. Bij de toetsing gaat het om de vraag of de minister op basis van deugdelijk onderzoek en met een deugdelijke motivering heeft kunnen besluiten dat geen van de vier in artikel 36, eerste lid, Mbw opgenomen criteria aanleiding geeft voor het weigeren van instemming met het winningsplan. De belangen van de inwoners komen aan de orde bij het belang van de veiligheid en het voorkomen van schade. Het ontbreken van draagvlak op lokaal niveau is echter niet zonder meer beslissend voor de te maken belangenafweging. Alleen als blijkt dat de effecten van de gaswinning beperkt blijven, kan ingestemd worden met het winningsplan. Zorgen die op zichzelf staand begrijpelijk zijn maar niet gesteund worden door de feiten, de berekeningen en de ervaringen met het desbetreffende gasveld kunnen niet leiden tot een (gedeeltelijke) weigering van het besluit.

Communicatie

Zowel de provincie Fryslân, de gemeente Súdwest-Fryslân en de gemeente Leeuwarden vragen de minister in het bijzonder aandacht te besteden aan de communicatie over de procedure, de techniek en de mogelijke gevolgen van de gaswinning uit het Grouw-Rauwerd gasveld. De gemeente Súdwest-Fryslân adviseert de minister een voorschrift in het instemmingsbesluit op te nemen waaruit volgt dat Vermilion een actiever communicatiebeleid moet voeren met de inwoners en invulling geeft aan de 'Gedragscode gaswinning kleine velden'. Ook de gemeente Leeuwarden adviseert de minister de Gedragscode specifiek te noemen in het instemmingsbesluit. Allereerst wijst de minister erop dat er op 7 september 2017 vanuit de koepelorganisatie van NOGEPa, waar ook Vermilion bij

is aangesloten, een 'Gedragscode gaswinning kleine velden' is uitgebracht waarvan hoofdstuk 5 afspraken bevat over goede, open en transparante communicatie en contact met de omgeving. Het communiceren met en betrekken van de omgeving is een verantwoordelijkheid van Vermilion waar het de plannen ten aanzien van gaswinning betreft. Ook het in een eerder stadium communiceren met omwonenden over hervatting van de winning uit de gasvelden Grouw en Rauwerd dient hier onderdeel van uit te maken.

De minister draagt zorg voor een zorgvuldige communicatie over de procedure tot besluit omtrent een instemming met een (gewijzigd) winningsplan. Met betrekking tot het advies van de gemeente Súdwest-Fryslân over het opnemen van een voorschrift inzake een actiever communicatiebeleid van de kant van Vermilion merkt de minister het volgende op. In een recente uitspraak inzake het winningsplan Gaag-Monster heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State³, in de lijn met vergelijkbare eerdere uitspraken, geoordeeld dat alleen onderwerpen die voldoende kunnen worden gerelateerd aan één van de in artikel 36, eerste lid, van de Mijnbouwwet genoemde gronden bij de besluitvorming over het winningsplan een rol spelen. Een voorschrift voor een actiever communicatiebeleid door Vermilion, zoals door de gemeente voorgesteld, valt daar niet onder.

Lusten en lasten

De provincie Fryslân en de gemeente Súdwest-Fryslân adviseren de minister zorg te dragen voor een goede verdeling van de lusten en lasten bij mijnbouwactiviteiten. In het bijzonder adviseert de provincie de minister zorg te dragen voor het laten terugvloeien van baten en investeringen naar het gaswinningsgebied. Uit het advies van de gemeente Súdwest-Fryslân volgt ook de roep om in samenspraak met de omgeving een project afstemmingsprogramma uit te werken. Het betreft maatschappelijke- en economische bijdragen, maar ook een bijdrage aan de lokale energietransitie. De minister wijst op de doelstelling van hoofdstuk 7 van de hierboven genoemde 'Gedragscode gaswinning kleine velden'. De doelstelling is een positieve bijdrage te leveren aan de omgeving in de gebieden waar nieuwe projecten plaatsvinden. De minister gaat er vanuit dat Vermilion zich inzet voor de omgeving, en daarover ook communiceert met de omgeving. De opbrengsten van de gaswinning uit kleine velden vloeien voor ongeveer 70% in de staatskas en komen dus ten gunste van alle inwoners van Nederland.

Schade

Met betrekking tot het advies van de gemeente Súdwest Fryslân omtrent de omkering van de bewijslast bij schademeldingen voor gebouwen en bouwwerken merkt de minister op dat de Raad van State hierover advies heeft uitgebracht en de omgekeerde bewijslast niet voorzien is voor het gebied van de winningsvergunningen Leeuwarden en Oosterend, waaronder het gasveld Grouw-Rauwerd valt. De Raad van State heeft in haar voorlichting aangegeven dat een wettelijk bewijsvermoeden een afwijking is van de hoofdregel 'wie stelt bewijst',

---

³ Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State 31 maart 2021, ECLI:NL:RVS:2021:66.

die doorwerkt in de procespositie van private partijen, en dat hiervoor een dragende motivering nodig is. De Raad van State heeft aangegeven dat indien in een groot aantal gelijksoortige schadegevallen vaststaat dat verreweg het grootste deel aan één bepaalde oorzaak moet worden toegeschreven, daaraan het vermoeden kan worden ontleend dat ook de overige vergelijkbare gevallen, waarvan de oorzaak niet duidelijk is, aan die oorzaak kan worden toegeschreven. De situatie in Groningen voldoet daaraan. Aangezien het gebied van de winningsvergunningen Leeuwarden en Oosterend onvergelijkbaar is qua risico en aantal bevingen en de kracht daarvan, voldoet de situatie in het winningsgebied hier niet aan en geldt de hoofdregel 'wie stelt bewijst' uit het Burgerlijk Wetboek.

De minister hecht er belang aan dat eventuele schades goed en snel kunnen worden behandeld. Omwonenden die denken schade te hebben door bodembeweging als gevolg van de gaswinning uit het gasveld Grouw en Rauwerd, kunnen hun schadeclaim sinds 1 juli 2020 indienen bij de onafhankelijke landelijke commissie Mijnbouwschade (www.commissiemijnbouwschade.nl).

Fracking verbod en beëindiging winning

Aangaande het advies van de gemeente Súdwest-Fryslân en de gemeente Leeuwarden om een frackingverbod in het instemmingsbesluit op te nemen merkt de minister het volgende op: het voorliggende winningsplan beschrijft geen fracking. Op grond van het instemmingsbesluit mag er derhalve niet gefracked worden en is een frackingverbod hier niet aan de orde. Daarnaast adviseert de gemeente Leeuwarden de minister een voorschrift op te nemen waaruit volgt dat er na 2030 geen gaswinning meer wordt toegestaan. De minister maakt de gemeente erop attent dat met de instemming met het voorliggende winningsplan de winningsperiode wordt begrensd (uiterlijk 31 december 2030). Mocht zich de situatie voordoen dat de verwachte winningsduur langer duurt dan waarmee ingestemd, dan kan Vermilon de winning onder het voorliggende plan niet voortzetten. In het geval dat Vermilion de winning toch wil voortzetten moet Vermilion een nieuw of gewijzigd winningsplan indienen dat beoordeeld moet worden. Er is op grond van de nu voorliggende aanvraag geen grond om een winningsverbod na 2030 door middel van een voorschrift aan het instemmingsbesluit te verbinden.

Mogelijke samenloop met geothermie

De minister constateert, gelijk de gemeente Leeuwarden, dat er een geringe overlap is tussen het Grouw-Rauwerd gasveld en de bestaande opsporingsvergunning aardwarmte 'Leeuwarden 5' van vergunninghouder Friesland-Campina. Echter, op dit moment zijn er geen aanvragen met concrete plannen ingediend door de vergunninghouder voor aardwarmtewinning binnen het gebied van de opsporingsvergunning. Omdat er geen concrete plannen zijn kan er nu geen uitspraak worden gedaan over mogelijk interferentie tussen de gaswinning en mogelijk toekomstige aardwarmte winning. Pas als die plannen worden ingediend kan beoordeeld worden of er interferentie is.

Gaswinningsinstallaties

Ten aanzien van de adviezen van de gemeenten Leeuwarden en Súdwest-Fryslân om de veilige herstart van de installaties, productie en gasleidingen van het gasveld te borgen merkt de minister allereerst op dat beide gemeenten eventuele zorgen en vragen die daarmee mogelijk samenhangen niet onderbouwen. Dit laat

onverlet dat deze 'bovengrondse' aspecten aan de orde komen in het toetsingskader om tot een omgevingsvergunning te komen en hier niet aan de orde zijn.

DGKE-WO / 20326092

Transitie naar duurzaam

De decentrale overheden vragen, in het kader van de energietransitie, om kritisch te zijn ten aanzien van de herstart/verruiming van (nieuwe) gaswinningen. In hoofdstuk 2 is reeds ingegaan op de nut en noodzaak van gaswinning in relatie tot de transitie naar duurzaam. De relatie tot de energietransitie en de te behalen klimaatdoelstellingen vormen geen onderdeel van het beoordelingskader van het winningsplan. Overigens past het voorliggende geactualiseerde winningsplan Grouw-Rauwerd met een productieduur tot en met maximaal 2030, gezien het beleid kleine gasvelden zoals beschreven in hoofdstuk 2, binnen de doelstellingen van de energietransitie om tot afbouw van fossiele brandstoffen te komen.

Kamerbrief over evaluatie nulmetingen

Volgens de gemeente Leeuwarden is er verwarring over een brief van de Tcbb uit 2018 over monitoring van bodemtrillingen. De gemeente vraagt zich af hoe deze brief uit 2018 zich verhoudt tot het voorliggende advies van de Tcbb. Hierover merkt de minister op dat kennelijk de brief van 6 september 2018 is bedoeld waarin de Tcbb de minister adviseert over monitoring van bodemtrillingen, waarbij versnellingsmeter hulpmiddel zijn bij het vaststellen van het oorzakelijk verband tussen gebouwschade en mijnbouwactiviteit.⁴ Voor het Grouw-Rauwerd gasveld is beoordeeld of voldoende versnellingsmeters zijn geïnstalleerd om de trillingen aan het maaiveld goed in kaart te brengen. Zoals hierboven reeds uiteengezet concluderen SodM en de Tcbb dat het bestaande seismische netwerk van het KNMI volstaat voor de monitoring van seismische activiteit in het gebied en extra versnellingsmeters niet noodzakelijk zijn.

Adviestermijn minister

Het Wetterskip heeft van de minister de mogelijkheid gekregen binnen vier weken advies uit te brengen inzake het voorliggende winningsplan. Het Wetterskip geeft aan deze adviestertermijn, waar een vooraankondiging aan voorafgaat, zeer krap te vinden. De minister stelt vast dat het advies over de adviestertermijn geen betrekking heeft op het voorliggende winningsplan, maar procedureel van aard is. De minister zal per brief op dit adviespunt van het Wetterskip reageren.

7. Eindbeoordeling

Gelet op artikel 36, eerste lid van de Mbw komt de minister tot de volgende beoordeling van het verzoek tot instemming met het geactualiseerde winningsplan Grouw-Rauwerd.

De minister concludeert dat de verlenging van de productieperiode tot 31 december 2030 niet leidt tot een andere beoordeling van de in artikel 36 van de Mbw genoemde belangen dan in zijn instemmingsbesluiten van 27 augustus 2013

---

⁴ Brief van de minister aan de Tweede Kamer van 21 december 2018, waarin opgenomen het advies van de Tcbb van 6 september 2018 (Kamerstukken II 2018/2019, 32849, nr. 156)

voor deze gasvelden. De minister ziet geen reden de aangevraagde actualisatie van het winningsplan Grouw-Rauwerd op grond van die belangen geheel of gedeeltelijk te weigeren of daaraan beperkingen te verbinden.

DGKE-WO / 20326092

De minister constateert dat bij de beoordeling van het geactualiseerde winningsplan naar voren is gekomen dat het een kleine wijziging betreft die geen andere effecten veroorzaakt dan in de winningsplannen uit 2012 zijn beschreven.

De minister concludeert dan ook op grond van artikel 34, vierde lid, onder b van de Mbw dat de aangevraagde actualisatie een wijziging van ondergeschikte aard is omdat zij niet leidt tot een andere beoordeling van:

- de effecten van de wijze van gaswinning,
- de effecten van bodembeweging als gevolg van de gaswinning en van de maatregelen ter voorkoming van schade door bodembeweging en
- de risico's voor omwonenden, gebouwen en infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan.

Gelet hierop is dit instemmingsbesluit voorbereid met de reguliere procedure uit Hoofdstuk 4 van de Awb.

8. Besluit

Gelet op de inhoud van het op 17 juli 2020 door Vermilion Energy Netherlands B.V. te Harlingen ingediende geactualiseerde winningsplan Grouw-Rauwerd en de hierover ingewonnen adviezen;

en

gelet op artikel 34, derde lid, en artikel 36, van de Mijnbouwwet;

stemt de minister van Economische Zaken en Klimaat in met het geactualiseerde winningsplan van 17 juli 2020 met een looptijd tot en met 31 december 2030, voor een totale maximale productie van 147 miljoen Nm³;

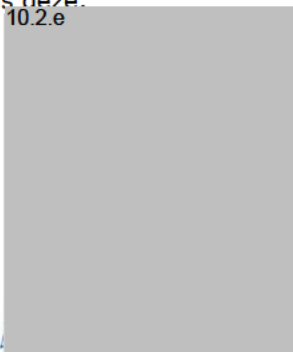
en

verbindt de minister het volgende voorschrift aan dit besluit:

Artikel 1 Productievolume

Vermilion tot en met 31 december 2030 niet meer gas produceren dan 147 miljoen Nm³.

De Minister van Economische Zaken en Klimaat,
namens deze.

10.2.e

MT-lid Directie Warmte en Ondergrond

Bezwaar maken?

Tegen dit besluit kan binnen zes weken na bekendmaking van dit besluit een bezwaarschrift worden ingediend, door degene wiens belang rechtstreeks bij dit besluit is betrokken.

Het bezwaarschrift moet worden ingediend bij de minister van Economische Zaken en Klimaat, directie Wetgeving en Juridische Zaken, Postbus 20401, 2500 EK Den Haag en bevat ten minste:

DGKE-WO / 20326092

- de naam en het adres van de indiener;
- de datum van ondertekening;
- het kenmerk of een omschrijving van het besluit waartegen het bezwaar is gericht;
- de gronden van het bezwaar.